

מנפרד גיאורג וה"יודישה רוויו" של מוקצ'וו

ירחון ציוני ברותניה הקרפטית, צ'כוסלובקיה (1936-1938)

דניאל מולר

מוגבלת. בכלל זה הביוגרפיה של מנפרד גיאורג (ג'ורג'), שחברה על ידי פרנק סי. שטיינר (Steiner), ואשר לוקה בטעויות משמעותיות בעובדות. קיימים מקורות נוספים, כגון מדריך בעריכת ליזלוטה מאס (Maas) העוסק ב"עתונות הגרמנית הגולה" בשנים 1933-1945, ואשר בו נכללו ערכים קצרים הקשורים ל"יודישה רוויו". קיימת גם סקירה דומה, שלא נתפרסמה, מאת גרטרודה אלברכטובה (Albrechtova) על כתבי העת שהופיעו בצ'כוסלובקיה. שני המקורות האחרונים מספקים מידע מועט מאד, שחלק גדול ממנו שגוי. כמו כן קיימות גם עבודות, חלקן בשפה העברית, אשר ממקמות את ה"יודישה רוויו" בפרספקטיבה רחבה יותר של החיים היהודיים בצ'כוסלובקיה. ערות לעניין המתחדש בגרמניה ב"יודישה רוויו" היא מאמר הודן בכתב העת, אשר הוגש על ידי פרופ' ד"ר סילביה שלנסטדט (Schlenstadt) לכנס בפראג ב-1994. אולם, הגב' שלנסטדט לא היתה מודעת לעושרו של החומר הארכיוני הנמצא במרכז, ולמעשה היא לא השתמשה במקורות נוספים פרט לכתב העת עצמו. בעת כתיבת מאמר זה, הגבלתי את עצמי בציון סימוכין מהחומר שבמרכז. כאן נתתי בכל מקרה הפניה אחת, שתשמש כדוגמה, בעוד שבמחקר שלי ניתנו מספר הפניות. לקבלת תיעוד מפורט יותר, יש לפנות אל המחקר המלא, שטרם ראה אור.¹

אזרח הונדורס

יום אחד באביב, לאחר השבעת אדולף היטלר לרייכסקנצלר (ראש הממשלה) של גרמניה, נזרק העתונאי מנפרד גיאורג על ידי הנאצים מבית ההוצאה אולשטיין (Ullstein) ברחוב קוך בברלין. גיאורג, ד"ר למשפטים, יהודי, ציוני ומתנגד ידוע של הנאצים, עבד שם בעתון הערב המאווייר הכושל "טמפו" (Tempo). הנסיבות האמיתיות של האירוע עדיין אינן ברורות, ובזכרונותיו המאוחרים לא ציין מנפרד ג'ורג' את התאריך; נראה שהדבר קרה ב-1 באפריל 1933, היום שבו פלש אספסוף נאצי לבנינים של הוצאת אולשטיין.²

הירחון "יודישה רוויו" (Juedische Revue, הסקירה היהודית) הופיע בשפה הגרמנית החל מיוני 1936 ועד ספטמבר 1938 בעיר מוקצ'וו (Mukacevo) ברותניה הקרפטית, שהשתייכה אותו זמן לצ'כוסלובקיה. ב-2 בנובמבר 1938 אולצה צ'כוסלובקיה להעביר חלק גדול משטחה להונגריה. ב-7 בנובמבר, כחלק משטח זה, נתפסה מוקצ'וו על ידי יחידות צבא הונגריות. ערב ההשתלטות בפועל הופיע ה"יודישה רוויו" בפעם האחרונה בגיליון כפול לחודשים אוקטובר-נובמבר 1938. עותקים של ה"יודישה רוויו" הגיעו לארץ ישראל וחלקם נמצאים היום במוסדות מחקר ישראליים (ובוודאי גם באוספים פרטיים). ככל הידוע לי, האוסף המלא ביותר של כתב העת נמצא בספרייה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים. אולם, בניגוד לכתוב בקטלוג הספרייה, אוסף זה אינו שלם, מאחר שחסר בו דווקא הגיליון האחרון הכפול.

במחקר, שעליו מבוסס מאמר זה,³ השתמשתי באוסף שלם של כל עשרים וחשעת הגיליונות של כתב העת, שאותם קיבצתי מהארכיונים של ארבעה מוסדות מחקר גרמניים. השתמשתי גם בשלוש הוצרות ה"דוקומנטה יודאיקה" (Documenta Judaica), שצורפו בשנת 1938 לגיליונות יוני, אוגוסט ואוקטובר-נובמבר של ה"יודישה רוויו". גיליון אחד של כתב העת, מאפריל 1937, הופיע גם במהדורה אנגלית, וכנראה הודפסו ממנה 4,000 עותקים, אשר נשלחו למדינות אנגלו-סכסיות בעזרת לשכות בני ברית, אולם לא הצלחתי לאתר ולו עותק יחיד ממהדורה זו. השתמשתי בחומר נוסף הכולל אלפי מכתבים העוסקים ב"יודישה רוויו", אשר לא התפרסמו קודם, ואשר נשמרים במרכז על הנהר נקר (Marbach am Neckar) בגרמניה יחד עם המסמכים של מנפרד גיאורג (Georg), עורכו של העתון. גיאורג (1893-1965) היגר מאוחר יותר לארצות הברית, שינה את שמו לשם האמריקני ג'ורג' (George) והיה מ-1939 ועד לפטירתו העורך של ה"אופבאו" (Aufbau, העתיד) עתון יהודי בשפה הגרמנית שהופיע בניו יורק.

פירסומים קודמים כמעט ואינם מתייחסים לנושא ולכן תועלתם

וזמן קצר הוא קיבל את האזרחות, ללא ספק הודות לתשלום גדול שניתן מראש לנציגים הקונסולריים של הונדורס בברלין. יתכן שגיאורג יצר כבר קודם לכן קשרים עם הונדורס: בין ניירותיו אנו מוצאים מכתב מלוקאס פארדס (Paredes), עורך ומנהל של העתון "נואסטרו קריטריו" (Nuestro Criterio) בסאן פדרו טולה (San Pedro Sula), מה-15 בספטמבר 1933. מסתבר שלגיאורג היו מספר תוכניות הקשורות להונדורס: פירסום הוכרת הסברה והוצאת עלון חדשות כלכליות. מכל התוכניות האלה לא יצא, כנראה, דבר.⁸

"המזרח הפרוע" של צ'כוסלובקיה

לפי הביוגרף שלו, קיבל גיאורג אשרת כניסה לצ'כוסלובקיה בתקופה של שבועיים (16-3 באוקטובר) אותה שמר באחד הדרכונים שלה שני מסמכים אלה אינם בין שאר המסמכים השמורים במרובך, וייתכן שהם אצל ילדיו בארצות הברית. לפי הרשימות האוטוביוגרפיות, עבר גיאורג באותה תקופה להיין (Hain) בחלק הגרמני של שלזיה משם תצה בגל את הגבול לטראוטנאו (Trautenau) בבוהמיה, לאחר נסיעה דרך פראג ואוסטריה הצטרף גיאורג אל אשתו בשוויץ, ושניהם עברו להתגורר בפראג. תקופת שהותו שם, למרות שיש בו בוודאי עניין, לא תואר כאן בפירוט. נציין רק שהוא קיבל את המשרה ב"פראגר מונטגסבלאט", ובמרץ הבלתי נדלה שלו עשה דברים רבים נוספים: הוא פירסם רשימות בעתוני צ'כוסלובקיה ומדינות אירופיות נוספות, כתב פרוזה, כולל רומן שיצא לאור בשוויץ ב-1937, הרוויח כספים ממכירת ספריו הקודמים שהמשיכו להופיע בגרמניה, וכן גם מתסריטי סרטים ותסכיתי ודיו, שחלקם לפחות נכתבו כבר קודם בגרמניה. באותה תקופה המשיך גיאורג לנסוע לחו"ל, בעיקר לפריז, שם הוא נשאר מספר פעמים למשך חודשים ועבד בצוות היומון "פאריזער טאגבלאט" (יומן פריזאי, שב-1936 שינה שמו ל"פאריזער טאגסצייטונג").⁹

נראה שבשלב מוקדם למדי החלה ההתעניינות של מנפרד גיאורג בחיים היהודיים ב"מזרח הפרוע" של צ'כוסלובקיה – רותניה הקרפטית. לפי מפקד האוכלוסין האחרון, שנערך בצ'כוסלובקיה ב-2 בדצמבר 1930, 356,830 אזרחים השתייכו לדת היהודית, מתוכם 182,642 הגדירו את לאומיותם כיהודית. למספר זה, אשו עד ל-1936 גדל בוודאי בעשרות אלפים, יש להוסיף את הזרים, אשר מנו 18,137 איש בעת המפקד, שהצהירו על לאומיות יהודית. גם מספר זה יש לתקן כלפי מעלה, בהתייחס לתקופה שבה אנו דנים, עקב נהירת הפליטים היהודים מגרמניה.

החיים היהודיים העשירים ורבי התוכן שהיו בצ'כוסלובקיה, נמחקו לחלוטין עקב הכיבוש הגרמני וזוועות השואה. כבר קודם לכן דוכאו חיים אלו במידה מסוימת על ידי הכוחות האנטישמיים המתחזקים, שפעלו בצ'כוסלובקיה לפני המשבר של סתיו 1938, ובוודאי גם אחרי. לא ניתן לדון כאן בנושא זה בפירוט. פירסומים שונים, חלקם במסגרת כתבי עת ורבים מהם בעלי ערך רב,

גיאורג איבד את עבודתו והיו לו סיבות טובות לחשוש ממאסר, שהיה מביאו קרוב לוודאי לעינויים ולמוות, ולכן החל לנקוט בפעולות לעזיבת המדינה. באפריל, או סביר יותר במאי, הוא נסע באופן חוקי לשוויץ. בציריך הוא נפגש עם אגון פישר פון סיקם (Fischer von Seekamm), הבעלים של העתון "פראגר מונטגסבלאט" (Prager Montagsblatt), עתון יום שני של פראג. גיאורג כתב לעתון זה מאז 1930 לערך, ופישר הציע לו עבודה בעתון בפראג. כפי הנראה גיאורג טיפל אז גם בהעברת כספים מברלין לציריך, בירת הבנקאות השוויצרית. אחרי כן חזר לברלין, ובעזרת ידידים ומכרים אירגן את הגירתם של בני משפחתו: הילדים פרנק ורנטה נשלחו דרך שוויץ לפנימיה באנגליה; האשה חנה נסעה לשוויץ, ושם היא נשארה לתקופת הקיץ.⁴

ברשימות אוטוביוגרפיות, שנועדו לפרסום בנסיבות שונות, כגון ביום הולדתו ה-60 ב-1953, חזר מנפרד ג'ורג' וטען בכתב שהוא היה בין הראשונים שאזרחותם הגרמנית נשללה על ידי הנאצים באביב 1933; לפחות פעם אחת אף טען במפורש ששמו הופיע ברשימה הראשונה מסוג זה. אולם טענות אלו, שגם הביוגרף שלו חזר עליהן בנאמנות, אינן מתיישבות עם העובדות.⁵

הרשימה הראשונה של אזרחים שאזרחותם נשללה, על בסיס ה"חוק" המביש הזה מה-14 ביולי 1933, נתפרסמה רק ב-25 באוגוסט 1933. אולם, מנפרד גיאורג אינו מופיע ברשימה זו, או בכל רשימה אחרת, עד ל-5 בספטמבר 1938, כאשר השמות שלו ושל אשתו וילדיו הופיעו ברשימה מס' 64. כן נכתב שעמודי הספר של גיאורג "לילה אחד בקטוביץ" (Eines Nachts in Kattowitz) הושמדו על ידי הנאצים; אולם, שני ספרים אחרים של גיאורג הופיעו תחת שמו המלא בברלין בשנים 1934 ו-1935 (הספר המאוחר יותר – מהדורה של מכתבי תיאודור הרצל), כפי הנראה, מאמרים של גיאורג התפרסמו ב"יודישה רונדשאו" (Juedische Rundschau), העתון הציוני המוביל בברלין, לפחות עד 1935.⁶

גיאורג עצמו חזר לגרמניה באפריל או מאי 1933 ונשאר שם מספר חודשים; חנה גיאורג נסעה לברלין ב-1934, או אפילו מאוחר יותר; באוגוסט 1936 שאל ידיד של גיאורג, פרופסור צולשן (Zollschan), את גיאורג האם הוא יכול לנסוע עבורו דרך גרמניה כדי להשמיד הרצאה. קיימות גם עדויות בעלות משקל רב יותר: בין המסמכים של גיאורג אנו מוצאים פיסת קרטון צבעונית גדולה, ה"היימשיין" (תעודת אזרחות), שלמה עם סמלים נאציים. תעודה זו הוצאה על ידי משטרת ברלין ב-6 ביוני 1935, הוחתמה ב-3 באוגוסט, ובה מאושרת אזרחותו של גיאורג לתקופה של חמש שנים, עד ל-5 ביוני 1940, כולל, תמורת תשלום של עשרה רייכסמרק. לאור מידע זה, קשה לי להאמין שמנפרד גיאורג שיכתב כאן בכוונה וביודעין את הביוגרפיה שלו.⁷

כשהופיעה הרשימה הראשונה ב-25 באוגוסט 1933, נקט גיאורג באמצעי זהירות והגיש בקשה לקבלת אזרחות של הונדורס. תוך

JÜDISCHE REVUE

PREIS DER NUMMER:
Im Inlande Kc 6.- // Im Auslande:
1.- RM // 1'50 öSch. // 5.-
Ffrs. // 1.20 Sfrs. // 1'50 Pen-
gö // 1'50 Zloty // 0'30 Dollar
// 60 palästin. Mils // 40.- Lei //
0.60 Hfl. // 15.- Dinar // Sh 1'4

III. Jahrg.

Die „Jüdische Revue“ dient dem jüdischen Volke.
Sie ist von keiner Partei abhängig.

Jan. 1938.

VOM FEINSCHMECKER GEWÄHLT

1

עיר ר' יודישער רו"ר מנוס 1938. פרסומת לקוניאק מרטל

לום
יבן
אנו
נתון
(Sar
ספר
סלון

ונפה
שלו.
יבן
יורת,
זיה.
מיה.
יויץ,
בה
את
צשה
בקה
לאור
שיכו
לקם
אורג
משך
יזאי,

אורג
תניה
בקה
דית,
אשר
ורים,
דית.
אנו

קיה,
קודם
מיים
193
ומים
רבי,

מוקדשים לכך. כאן אני חייב להגביל את עצמי להיבטים הבאים באופן שהוא ללא ספק הפשטה יתרה.¹⁰

יהדות צ'כוסלובקיה אינה מיקשה אחת. יהודי בוהמיה, שלפי המפקד מנו 71,301 איש, 1.1% בלבד מהאוכלוסייה, היו ברובם לא דתיים ביותר. לחלקם היתה מודעות יהודית לאומית, והם יוצגו על ידי המפלגה היהודית וההסתדרות הציונית, שהיו במידה מסוימת מוסדות משלימים זה את זה; אולם חלק גדול היו מתבוללים, שרובם בחרו בזהות צ'כית ומיעוטם דבקו ב"גרמניות". מיעוט קטן של הציונים היו רוויזיוניסטים. באופן כללי, תיאור זה מתאים גם למורביה-שליזיה, שם נמנו 41,250 יהודים, 1.2% מהאוכלוסייה. בסלובקיה לא היו יהודים גרמנים, צ'כים וסלובקים רבים, אולם במקומם היו שם יהודים הונגרים, בנוסף לדוברי יידיש. חלק גדול למדי מ-136,737 יהודי סלובקיה (4.1% מהאוכלוסייה) היו דתיים, כששיעורם גדל ככל שמתקדמים לכיוון מזרח.

ולבסוף, ברותניה הקרפטית לרובם המכריע של היהודים היתה זהות יהודית במובן הלאומי; מתוך 102,542 יהודים (14.1% מהאוכלוסייה) לפי השתייכותם הדתית, 91,255 הצהירו על לאומיות יהודית, ובנוסף להם היו 3,753 זרים, רובם כנראה מגליציה. כמעט כל היהודים האלה דיברו יידיש כשפת אם. הודות לחינוך הדתי ולציונות המתחזקת, רבים ידעו גם מעט עברית, בנוסף לשפות האחרות. כ-10,000 היהודים הנותרים, שלא הצהירו על לאומיות יהודית, היו כנראה רובם הונגרים ומיעוטם — רותנים, צ'כים וסלובקים, גרמנים או רומנים.

יהדות רותניה הקרפטית היתה שרויה בריב פנימי חריף. מנהיגים חסידיים כמו הרבי ממונקץ, שהיה המפורסם שבהם, נלחמו זה בזה. עם זאת, כל הפלגים החסידיים, בהנהגת הרבי ממונקץ, חיים אלעזר שפירא (נפטר ב-1937), נלחמו בחבורה הקטנה של הציונים. הציונים התקפו גם על ידי הרוויזיוניסטים — קבוצה קטנה אך קולנית ונחושה בדעתה. כמו בחלקים האחרים של המדינה, היו גם קבוצות של מתבוללים, שחלקן נתמך בידי המדינה (אלו שבחרו בזהות הצ'כית) ועל אחרות היא היקשתה (אלו שבחרו בזהות ההונגרית). למרות שהאנטישמיות לא היתה מדיניות מוצהרת של המדינה, נפוצה האנטישמיות שכללה אפילו משפט על רקע עלילת דם לא רק בקרב האוכלוסייה הלא יהודית, אלא גם בקרב רוב גורמי השלטון הצ'כים, שחלקם עזרו, עודדו, הסיתו לאנטישמיות, היפלו יהודים לרעה, ואפילו הגיעו לידי מעשים פליליים.

בית הוצאה בשם "נקודה"

הערות המוקדמת ביותר שבידנו להתעניינות של מנפרד גיאורג ברותניה הקרפטית היא מכתבו מה-24 בספטמבר 1934 למפיק הסרטים פרידריך קוהנר (Kohner). במכתב מציע גיאורג את רותניה כאתר להסרת ספרו, "לילה אחד בקטוביץ", הסרטה שבאותו זמן תוכננה על ידי שניהם. בנוסף לכך, עוד לפני ספטמבר

1935 כתב גיאורג מאמר עבור ה"פאריזער טאגבלאט" על "הרב המופלא" ("Wunder Rabbi") ממוקצ'ו. גיבורו של המאמר, שייחן שלא פורסם בסופו של דבר, אינו ידוע. ייתכן שהוא חיים אלעזר שפירא, וייתכן שהמדובר בשוחט דתי יהודי, אשר הופיע במוקצ'ו וחולל ניסים, שעוררו התרגשות רבה. בכל מקרה, לא ידוע אם גיאורג ביקר ברותניה הקרפטית לפני 1936.¹¹

במסגרת קשריו עם קרן היסוד רוויז'ו נסע גיאורג בפברואר 1936 למוקצ'ו, כדי להשמיע שם ב-4 בפברואר הרצאות על ציונות ושם פגש מספר מנהיגים ציוניים מהאזור. הציונים במוקצ'ו היו מעטים בהשוואה לחסידים האדוקים, אולם היו פעילים מאוד אחד מהם, ד"ר חיים קוגל (Kugel), נבחר כאחד משני הנציגים של המפלגה היהודית לבית התחנות של הפרלמנט הצ'כוסלובקי ב-19 במאי 1935 (בשל שיטת הבחירות הנהוגה בצ'כוסלובקיה, שהקשתה על מפלגות קטנות, הוא ישב שם בשם המפלגה הסוציאל דמוקרטית הצ'כית). ד"ר קוגל היה גם מנהל המוסד הראשון בצ'כוסלובקיה להשכלה על יסודית, שבו העברית היתה שפת ההוראה — "הגימנסיה העברית הרפורמית הריאלית" (לימים היה ראש העירייה הראשון של תולון, המע').

במהלך שהותו במוקצ'ו פגש גיאורג את הדמויות החשובות בבית ההוצאה לאור הציוני במוקצ'ו, "נקודה" (Nekudah): איגנץ דויטש (Deutsch) ומוריץ גולדשטיין (Goldstein). בזכרונותיו טוען גיאורג, שהם הציעו להקים את ה"יודישה רויוו" וביקשו ממנו להיות העורך של כתב העת. למרות שהמרכז האדמיניסטרטיבי של רותניה הקרפטית היתה העיר אוז'גורוד (Uzhorod), שמנתה ב-1930 26,675 תושבים, מוקצ'ו, הקטנה ממנה במעט (26,102 תושבים), היתה המרכז של חיי התרבות היהודיים באזור; כמחצית האוכלוסייה בעיר היתה יהודית.

אף שחיי התרבות היהודיים ברותניה אינם שייכים למסגרת מאמר זה, יש להזכיר לפחות את שלושת שבועוני היידיש החשובים ביותר במוקצ'ו. הראשון שבהם היה ה"יידישעס פאלקסבלאט", שהחל להופיע ב-1924. את העתון הוציאו לאור חסידי הרבי מבלו שבגליציה, אשר נעקרו ממקום מושבם בעקבות הפוגרומים שפרצו לאחר מלחמת העולם הראשונה. הרבי ממונקץ, חיים אלעזר שפירא, אשר נלחם בכל כוחו ברבי מבלו ובשלב מסוים אפילו הטיל הרם עליו ועל חסידיו, הקים בתגובה לכך עתון משלו. היה זה ה"יידישע צייטונג", שהחל כנראה להופיע ב-1927. אחרון נוסד הביטאון הציוני, ה"יידישע שטימע", שהחל להתפרסם ב-1929. העתון יצא בהוצאת "נקודה" בראשותם של ד"ר קוגל, גולדשטיין וד"ר שטרנבך (Sternbach); העתונאי הראשי היה ליאופולד קנר (Kanner), אשר לפי שמואל הכהן ווינגרטן (Weingarten) גם כתב ב"יידישע צייטונג" וטוריו הטיפו למאמינים "לידוק על הציונים הכופרים!"¹²

בנוסף לרבי ממונקץ ולרבי מבלו (אשר חסידיו שיהפו לעיתים

ומאוחר יותר ה"יודישה רוויו". בנוסף להם פורסמו עתונים בהונגרית וספרים בעברית, יידיש, גרמנית, צ'כית, סלובקית, הונגרית, צרפתית וכנראה גם באנגלית. הודפסו שם גם ספרים עבור כתי הוצאה אחרים וגם חומר אחר, כגון גלויות דואר. האחראי על הדפוס היה מוריץ גולדשטיין, ממנהיגי הציונים וחבר "המזרחי". המנהיגים הציונים, ד"ר קוגל וד"ר שטרנבך, היו קשורים גם הם ל"נקודה". עם זאת, בכל גיליונות ה"יודישה רוויו" נרשם כ"עורך האחראי" אדם ששמו סלומון רונברג (Rosenberg). למעשה, לרונברג לא

JÜDISCHE REVUE

JUNI-HEFT 1936

PREIS DER NUMMER:
 Im Inlande Ké 6.- / Im Aus-
 lande: 1.- RM / 5.- franz. Fr.
 1.- schw. Franc / 1.50 Pengö
 1.50 Zloty / 0.40 Dollar
 70 palästin. Mils / 50.- Lei

Was die „Jüdische Revue“ will

Die Zerrissenheit des Judentums macht mit jedem Jahr weitere Fortschritte. Die Stürme der Zeit wehen die Stämme und Menschen unseres Volkes bald hierhin, bald dorthin. Gemeinden vergehen, Gemeinden gründen sich neu. Der Blitz des Schicksals zündet bald hier, bald dort. Grosse Katastrophen sind über unser Volk in der ganzen Welt hereingebrochen. Das einzige Land, auf das sich aller Augen richten, Erez-Israel, steht gerade im Augenblick vor einer seiner schwersten Existenzproben. Kein Zweifel, dass es diese Probe bestehen wird.

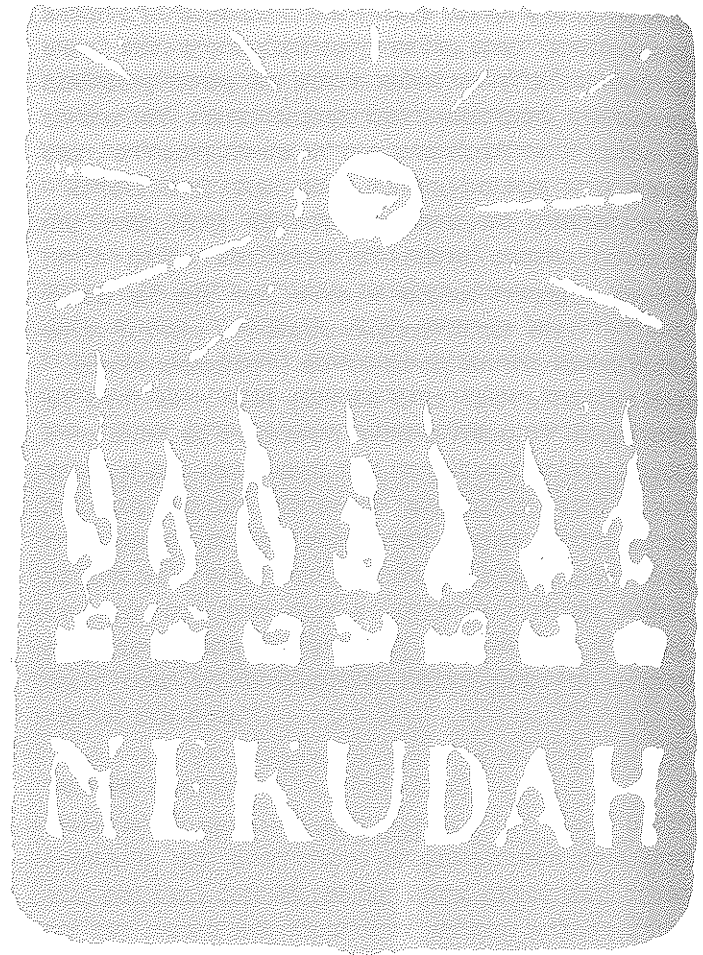
Zwischen Palästina und den Juden in der übrigen Welt spinnt sich ein dichtes Netz menschlicher und sachlicher Beziehungen, vor allem aber das Band der Gemeinschaft. In diesem Jahre 1936 kann man sagen, dass das Andrängen feindlicher Kräfte gegen das jüdische Lager auf dieser Erde hergestellt hat, was lange nicht bestand: das grosse Gefühl der Solidarität, das Gefühl der echten Zugehörigkeit zu einer durch seine Historie erhabenen legiti- mierten Nation.

Dieser Gemeinschaft soll die „Jüdische Revue“ dienen. Sie soll unter den Juden durch ihre Berichte jenen Zusammenhang herstellen, den die Kenntnis der wichtigsten Tatsachen verleiht. Die „Jüdische Revue“ übermittelt keine Nachrichten, sondern sie prüft jeden Monat die jüdische Situation aus jener Distanz, die die typische Aufgabe einer Zeitschrift im Gegensatz zu einer Zeitung ist.

Da sie in der Galluth erscheint, wurde als Sprache das in Ost und West gleicherweise verstandene Deutsch gewählt. Die „Jüdische Revue“ ist kein Partei-Organ. Sie schliesst kein jüdisches Geschicknis und keine jüdische Richtung aus dem Kreis ihrer Betrachtung aus. Aber sie ist jüdisch, d. h. sie ist national in dem Sinne, der mit der stolzen Betonung der Eigenart des eigenen Volkes zugleich die Achtung vor der Eigenart der anderen Völker verbindet.

Prag, im Juni 1936.

Manfred Georg

הלוגו של "נקודה", המ"ל של ה"יודישה רוויו"

פעולה עם הציונים כמשקל נגד לדומיננטיות של הרבי ממונקץ) היו הציונים צריכים להתמודד גם עם הרוויזיוניסטים של ז'בוטינסקי. קבוצה זאת היתה קטנה, והביטאון העיקרי שלה היה "זידו נפלאפ" (Zsido Néplap, עתון העם היהודי) ההונגרי, אשר הופיע לא במוקצ'ו, אלא באוויגורוד השכנה. עוד לפני הקמתו של ה"יודישה רוויו", בפברואר 1936, תקף בלה סרני (Szerenyi), עורכו של ה"זידו נפלאפ", את איזיג שפרינגר (Springer) הציוני בנוגע לביקורו של גיאורג במוקצ'ו.¹³

"נקודה" היתה מוסד פעיל ביותר. כספי ועדת ההקצבות של ארגון הגיינט היהודי-אמריקני סיעו בהקמת "אגודת האשראי היהודית", אשר מנהלה היה אינג' דויטש, ממנהיגי הציונים. אגודת האשראי סיעה במימון "נקודה", אשר ברשותה היה ציוד מתקדם, כולל מכונת לינוטיפ. ב"נקודה" יצא לאור ה"יודישע שטימע",

שער הגליון הראשון ובו ה"מניפסט" של מנפרד גיאורג, שנכתב בפראג

"הרבי"
 שייחבן
 אלעזר
 זוקצ'ו
 וע אם
 זברואר
 ת על
 זוקצ'ו
 מאור.
 נציגים
 זלובקי
 ז'בקה,
 ז'ציאל
 ראשון
 שפה
 ז היה
 זכות
 זינגן
 טוען
 ממנו
 י של
 1930
 זים),
 ז'סיה
 סגרת
 זובים
 זט",
 זבלו
 זרצו
 לעזר
 זפילו
 היה
 זוסד
 192
 זיין
 זקר
 זכתב
 זנים
 זים

היו כל סמכויות והוא רק השאיל את שמו ל"יודישה רוויז", מפני שלפי חוקי צ'כוסלובקיה גיאורג, כזר, לא יכול היה להיות העורך האחראי של כתב העת. נראה שמאותה סיבה לא נרשם ליאופולד קנר, שכנראה היה אזרח פולין או חסר אזרחות, כעורך האחראי של ה"ידישע שטימע" או של ה"ידישע צייטונג".

תשובה שלילית מהממשלה

לאחר ביקורו של גיאורג במוקצ'ו, התקדמה העבודה במהירות. הגיליון הראשון של ה"יודישה רוויז", גיליון יוני 1936, הופיע בסוף מאי או בימים הראשונים של יוני. עיצוב השער של כתב העת נעשה על ידי המורה לאמנות בגימנסיה של קוגל במוקצ'ו, אבן מורוויי (Morvay).

ידוע אך מעט על הקונצפציות שעליהן ביססו גיאורג ומכריו החדשים, דויטש וגולדשטיין, את כתב העת. במכתב, שנשלח עם הגיליון הראשון, מוזכרת ועדת עורכים, אשר בנוסף לגיאורג וקוגל כוללת את מקס ברוד (Brod) מפראג, מקסים פיהה (Piha) מפריז, טולו נוסנבלט (Nussenblatt) מווינה, מ. י. בן-גבריאל מירושלים ועוד אישים ששמו אינו נזכר. ברוד, נוסנבלט ובן-גבריאל פירסמו מאוחר יותר מאמרים ב"יודישה רוויז", כשם שעשה ליאופולד קנר; אולם נראה שהועדה מעולם לא היתה קיימת בפועל.¹⁴

העבודה ברובה, לפחות מאז 1937, נעשתה על ידי אלה סימון (Simon), שהיתה מזכירתו האישית של גיאורג וגם המזכירה של כתב העת. נראה שבשיא תפוצתו, בסוף 1937, הגיע העתון ל-3,000-4,000 עותקים. אולם, מאז הפלישה הגרמנית לאוסטריה ("אנשלוס"), במרס 1938 החלה הירידה. הקוראים היו מפורזים על פני שטח גיאוגרפי נרחב, המשקף את הפיזור של יהודים דוברי גרמנית לפני 1933, ובודאי גם אחרי כן. כבר מההתחלה היו המודעות בכתב העת מעטות ודלילות; בנוסף לכך, חלקן היה ללא תשלום. לאחר הפלישה לאוסטריה כמעט ולא היו מודעות כלל. מקור שלישי של הכנסה, בנוסף למנויים ולמודעות, היתה סובסידיה שהתקבלה מחברת פטצ'ק (Petschek). חברה זאת היתה אחת מתאגידי העסקים הגדולים ביותר בצ'כוסלובקיה והיתה בבעלות יהודית. חלק מהסובסידיה הועבר לגיאורג וחלק ל"נקודה".

הפלישה הגרמנית לאוסטריה ב-11 במרס 1938 זיעזעה את צ'כוסלובקיה בדרך שאולי לא ניתן להבין זאת היום. גיאורג סיפר שלאחר ששמע את החדשות, הוא התפרץ אל לשכת הקונסול האמריקני, יהודי מפראג ששמו אנגל (Engel), ותוך עשרים וארבע שעות קיבל ויזה לארצות הברית (הוא שוכח להזכיר את 5,000 הדולרים ששילם עבור כן). ב-9 באפריל עזב גיאורג את צ'כוסלובקיה, נסע דרך הונגריה, יוגוסלביה ואיטליה לצרפת, וב-14 באפריל הגיע לפריז. ב-26 ביולי הוא עלה בבלון על ספינה, שהביאה אותו לארצות הברית. ילדיו של גיאורג הצטרפו אליו ישירות מאנגליה; אשתו תנה עזבה את פראג ב-1 ביוני ואת

אירופה ב-16 בספטמבר בדרכה להצטרף לבעלה. בעזרתה של אלה סימון, אשר שיקרה לגולדשטיין, הצליח מנפרד גיאורג להסתיר מגולדשטיין ודויטש את העובדה שלא היתה לו כל כוונה לתת בהיעדרו של גיאורג, התחזקה במידה משמעותית השפעתם של סימון, גולדשטיין ודויטש על תכני כתב העת.¹⁵

מ-1937 ואילך נעשו מספר ניסיונות, שב-1938 הפכו נדאשים יותר ויותר, להקל על הקשיים הכספיים של ה"יודישה רוויז". תחילה החלה לצאת סידרה של חוברות במטרה להרחיב את התכנים של כתב העת. סידרה זו שנקראה "דוקומנטה יודאיקה צורפה לגיליונות יוני, אוגוסט ואוקטובר-נובמבר 1938.

ממשלת צ'כוסלובקיה, שסייעה במימון מהדורה אנגלית מיוחדת של גיליון אפריל 1937 (שהוקדש ברובו לספרד), התבקשה לממן גיליון מיוחד על צ'כוסלובקיה והיהודים ולספק נייר הדפסה חינם למטרה זו כתב גיאורג אפילו לשר התוך, קאמיל קרופטה (Krofta), ושייב את כתב העת ככלי הסברה חשוב עבור צ'כוסלובקיה. אריך רוזק (Roseck), מנכ"ל של גיאורג, קיבל תשובות שליליות על שתי הבקשות בסתיו 1938. פקיד צ'כי, ששמו ד"ר סדמינג, אמר לרוזק שהממשלה כבר גונתה בעבר על כך שהיא יודיה של היהודים, הקומוניסטים והבונים החפשיים, ולכן היא אינה יכולה בשום אופן לתמוך בכתב עת יהודי. בסיכום, התקוות לסובסידיה ממשלתית הסתיימו בלא כלום.¹⁶

"יודישה רוויז" הסוף

ארנסט פרנקל (Fraenkel), פילוסוף ותלמיד של אוסקר גולדברג (Goldberg), תכנן מספר תוכניות מפורקקות במטרה לגייס כספים עבור כתב העת; בכלל זה דמי מנוי מוזרים (פרנקל קיבל, לדוגמה, דמי מנוי מאנשים אשר הזמינו שישה גיליונות, אולם רק גיליונות שבהם יכללו מאמרים של פרנקל או גולדברג!) וביצע עסקאות שונות ולא ברורות. באחת מהן היה מעורב קארל קרס (Kress), חבר מועצת המנהלים של חברה בנקאית גדולה מפראג. בעיסקה אחרת היו מעורבים אדם בשם ד"ר סינגלובסקי וגברת בשם דליה ארנדט-שטייניץ (Arndt-Steinitz).¹⁷

גיאורג עצמו הוביל מספר מבצעי הצלה מוזרים באותה מידה. הוא הצליח לחלץ הבטחה לסובסידיה חשאית מגברת קייט קנופלאכר (Knoepfelmacher), נציגת הקונגרס היהודי העולמי בפריז. לא ידוע אם סובסידיה זו ניתנה בסופו של דבר. תוכניות אחרות כללו את העברת ה"יודישה רוויז" לאמסטרדם בחסותו של אלפרדו וינר (Wiener) והמכון שלו, או לארצות הברית, שם קיווה גיאורג לגייס לעזרתו את הרב סטפן ויזו (Wise) מהקונגרס היהודי-אמריקני. בעוד שכל ניסיונות ההצלה הללו נכשלו בסופו של דבר, ייתכן שהקשרים שנוצרו במהלכם עזרו לגיאורג מאוחר יותר, בתקופה שבה ערך את ה"אופבאו".¹⁸

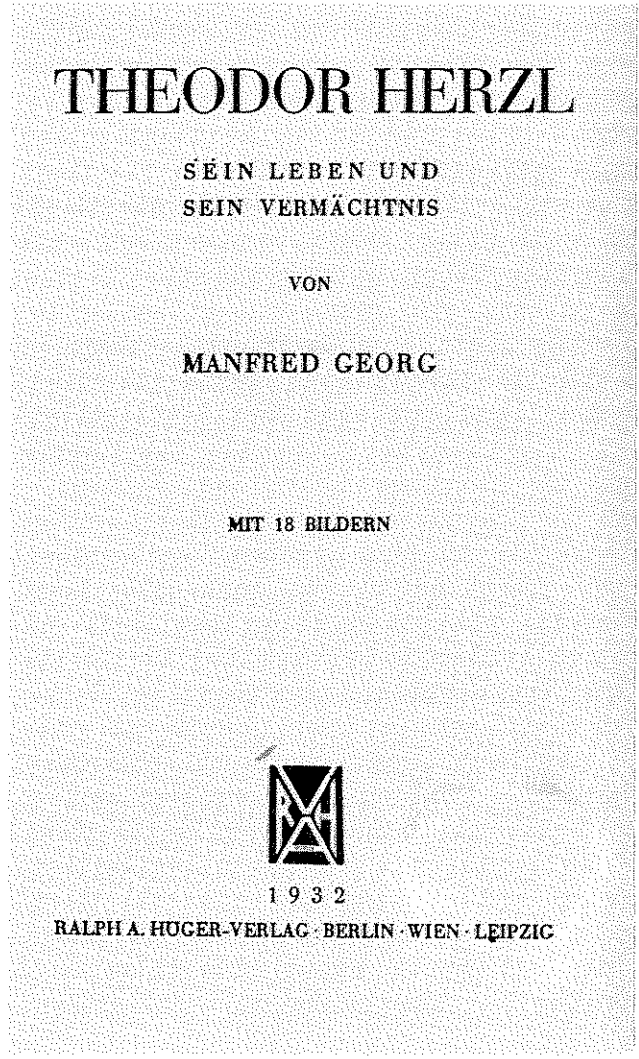
עם פרוץ המשבר על חבל הסודטים החלה הגסיסה של ה"יודישה

שנוגע לאמנות, לתקשורת ולמקצועות החפשיים בכלל. הרצאת "נקודה" פשטה את הרגל; גולדשטיין, דויטש, קוגל ושטרנבך עזבו את מוקצ'ו ב-1939 והתיישבו בארץ ישראל. קוגל, כאמור, הפך מאוחר יותר לראש עיריית חולון. גולדשטיין היה לעסקן חשוב בהפעל המזרחי, ודויטש היה מועמד לכנסת השלישית.¹⁹

המכתבים של אלזה סימון ששרדו מראים כיצד ניסתה, בתחושת דחק הולכת ומתחזקת, לגרום לגולדשטיין לשלם את הכספים ש"נקודה" היתה חייבת לה. לפי האמור בתכתובת, הוא לא עשה כן לפני עזיבתו. אות החיים האחרון שיש לנו מאלזה סימון הוא מכתב, שהושחת באופן חמור, ונשלח בדואר אוויר למנפרד גיאורג ב-1 בנובמבר 1940. ככל הידוע לנו, היא נרצחה על ידי הנאצים. כך סביר שקרה גם לליאופולד קנר, אשר כמו סימון (וגולדשטיין) ניסה לגייס את תמיכתו של גיאורג בתצהיר שהגיש במטרה להיכנס

רוויז'ו. גולדשטיין החליט שלא להוציא לאור את גיליון אוקטובר 1938, שהיה כבר מוכן, בשל חוסר הוודאות המוחלט בנוגע לעתידו של כתב העת. כל חודש אוקטובר חלף, בעוד מתנהלת התכתבות קדחתנית בין סימון בפראג וגולדשטיין במוקצ'ו. לבסוף, לאחר שציכוסלובקיה אולצה למסור להונגריה את מוקצ'ו, שעתה שבה להיקרא מונקץ' (Munkács), הוציא גולדשטיין גיליון כפול לחודשים אוקטובר-נובמבר. עותקים מעטים שלו הגיעו כנראה גם לחו"ל. כאמור, ב-7 בנובמבר השתלט כוח הונגרי על העיר. חוסר הביטחון שרר עתה יותר מתמיד. השלטונות ההונגרים הישהו את ההחלטה בנוגע לגורלו של ה"יודישה רוויז'ו". עד שלבסוף, בתחילת 1939, כבר היה ברור שלא יתירו לכתב העת להופיע שוב. כפי שידוע היטב, השטחים שנקלחו מצ'כוסלובקיה שימשו מעבדת ניסויים להונגריה במדיניותה האנטישמית ההולכת ומתחזקת, במיוחד במה

מנפרד גיאורג היה גם סופר פורה. צילום: ספר על תאודור הרצל, 1932

לוח
תיר
וור
של
שם
יו"
את
זה"
ודת
גמן
נס.
(K
ריך
זתי
ווק
ים,
ופן
נית
רג:
ים
נה,
ות
ות
א),
קה
יה
יה.
ט
מי
ות
תו
שם
ס
פר
זר
זה

כתב העת היה ביטאון ציוני כמוכר הצר, כלומר הוא שיקף את הידיעות המגוונות שרווחו בקרב המפלגות שהיו חברות בהסתדרות הציונית. אחרי שהרוויזיוניסטים עזבו את ההסתדרות ולחמו במכתרן, הפך ה"יודישה רוויו" אנטי רוויזיוניסטי לחלוטין. כפי שכבר הזכר, אפילו ביקורו של גיאורג במוקציו גרם לפולמוס בעתון הרוויזיוניסטי באוזגורוד. מאוחר יותר, ב-1937, "הציונות של ד"ר גיאורג" הותקפה גם על ידי העתון הרוויזיוניסטי של פראג, "מדינה עברית". העובדה שה"יודישה רוויו" שב והדפיס קטעים של ז'בוטינסקי ושל מי שהיה מפקדו של ז'בוטינסקי במלחמת העולם הראשונה ומאוחר יותר מעריך שלו, ג'ון הנרי פטרסון (Patterson), אינה עומדת בסתירה. או שהאמרים שלהם היו מכוונים נגד הערבים, ולכן לא שנויים במחלוקת, או שכאשר לא היו כאלה, הודפסה מיד אחריהם הפרכה של הדברים מצד מנהיג ציוני מפורסם מהעבר השני.

בנוסף למאמרים רבים העוסקים בבניית היישוב בארץ ישראל אנו מוצאים מאמרים המכוונים נגד הערבים. הקו הציוני של ה"יודישה רוויו" ביחס לערבים היה צדקני ובעייתי מאוד. האלימות הערבית, שהתפרצה שוב בכוח חסר תקדים ב-1936, לא העלתה את השאלה: איך משפיעה הציונות על הערבים; להיפך, רק השיפור החומרי במצב הערבים, כתוצאה של העלייה היהודית, שיפור שאינו מוטל בספק, הזכר. הועלתה גם טענה מוטעית, שכפועל כמעט כל הערבים תמכו בעלייה זאת. רק אחרי שהאלימות נמשכה זמן מה, שונה קו זה של חשיבה, והיתה הודאה בכך שכמעט כל הערבים מתנגדים לעלייה היהודית. תכופות, הועלתה דרישה להעברת הערבים לעיראק כפתרון בר קיימא; ושוב, בניגוד מוחלט לעובדות, הועלתה אפילו הטענה שרוב הערבים יעדיפו לעבור לעיראק.

לסיכום, ה"יודישה רוויו" התייחס בהרחבה לצד אחד של הציונות — לתפקידה כתנועת השחרור של העם היהודי ולהישגיה המיוחדים, ואפילו המדהימים, בבניית בית יהודי לאומי בארץ ישראל. אולם, במקביל בחר כתב העת להתעלם מהצד השני של הציונות, שלילת הערביות של ארץ ישראל, ההכרחית לפחות בחלקה, בניגוד לרצון המוצהר של רוב האוכלוסיה שלה. כתוצאה מכך, לא יכול היה הקורא להבין את האלימות מהצד הערבי, אשר נמנעה ממנו האפשרות להפסיק את העלייה היהודית בדרך של הצבעה בקלפי. ברור שבהתעלמות מהיבט זה של הציונות, לא היה ה"יודישה רוויו" בודד במחנה הציוני; כולם, מלבד אידיאליסטים מעטים, עשו כך. חלק מהאידיאליסטים האלו ביטאו את עמדתם ב"יודישה רוויו". לדוגמה, אוטו אבלס (Abeles), ציוני שנפטר ב-1945, לאחר העינויים שעבר במחנות ריכוז נאצים, כתב שיהודים, במיוחד, אל להם להעלות את "הסיסמה האיומה של טרנספר"²¹. אף אם לא נתייחס להיבטים המוסריים, ונפנה לאלה שהם עתונאים יותר, הרבה מהדברים שכתב ה"יודישה רוויו" על

לארצות הברית. במונק' המשיך להופיע זרם דקיק של ספרים של כתי הוצאה יהודיים עד 1944; ב-1940 אפילו הוקם בית הוצאה יהודי חדש, אלכסנדר טייכמן/גולד (Alexander Teichmann/Gold). ביום ראשון, ה-16 באפריל 1944, החלו פעולות שמטרתן לאלץ את יהודי מונק' וסביבתה להתרכז בשני גיטאות; היהודים מהכפרים באיזור כונסו בבית החרושת ללבנים בסיוב' (Sajovits), בעוד שיהודי העיר חיו בגיטו בתוך העיר עצמה. החל ב-15 במאי 1944, הועמסו 14,000 היהודים מבתי החרושת ללבנים על רכבות משא המיועדות לאשוויץ. הגיטו בעיר פונה, ו-13,000 תושביו הועברו לבית החרושת ללבנים בסיוב' ומשם גורשו לאשוויץ בין ה-19 ל-24 במאי 1944. ככל הידוע לנו, כל יהודי מונק' ששרדו את הנסיעה, נרצחו בתאי הגזים באשוויץ זמן קצר אחר הגעתם, כחלק מהפשע הגדול של השואה ההונגרית בניהולו של אייכמן, שבוצעה על ידי גרמנים בעזרתם של משתפי פעולה הונגרים. ב-30 במאי 1944 הוכרזה העיר מונק' "נקייה מיהודים" (Judenrein). ב-26 באוקטובר 1944 כבש הצבא האדום את מונק', אשר שבה להיקרא מוקציו, והפכה לחלק מאוקראינה הסובייטית.²⁰

תכני ה"יודישה רוויו"

התכנים של ה"יודישה רוויו" היו רבגוניים. הודות לקשריו האישיים של מנפרד גיאורג, השיג כתב העת כותבים, רבים מהם ידועים, אפילו ממקומות רחוקים כמו ארגנטינה, אם כי רובם היו מארץ ישראל, מצ'כוסלובקיה וממדינות אירופיות אחרות. כתב העת הדפיס רשימות עתונאיות, מאמרים כמעט מדעיים (עם הערות שוליים), שירה וכן גם סיפורים קצרים וקטעים מרומנים; נבחרו מאמרים מפירסומים אחרים, ביניהם חיבורים של בן גוריון, בן צבי, ז'בוטינסקי ורבים אחרים. ה"יודישה רוויו" קשר קשרים עם כתבי עת ומוסדות יהודיים רבים, החליף עימם את גיליונותיו, סקר ספרים וחוברות מבתי הוצאה אחרים, החל בגופים בעלי פירסום עולמי כמו בתי הוצאה לספרות גולה באמסטרדם, קוורידו (Querido) ואלרט דה לאנג (Allert de Lange), וכלה בגופים לא מוכרים דוגמת אדם אחד, אשר הוציא ספר יחיד. לצד הכותבים המפורסמים כתבו ב"יודישה רוויו" מחברים אלמונים רבים. כשנקטע קיומו של ה"יודישה רוויו" עקב השתלשלות האירועים שצויינה לעיל, נותרו במערכת כתבי יד רבים של כותבים יהודים לא ידועים או ידועים מעט בעיקר מארץ ישראל, אשר לא פורסמו. מחברים אלה וגם האחרים, שחלקם נפל קורבן למכונת הרצח הנאצית, שהשתלטה על רובה של אירופה מאוחר יותר, אינם צריכים להישכח. עם זאת, כל ניסיון לסכם כאן את התכנים של ה"יודישה רוויו" נועד לכישלון. כל מה שאנו יכולים להציג כאן הן מספר הערות קצרות על נקודות בעלות חשיבות מיוחדת.

נקודה מעניינת ראשונה היא הציונות של ה"יודישה רוויו". כביטאון יהודי במהותו, לא היה לו אופי מתבולל. בנוסף לכך,

שהמשיך להחזיק באזרחותו הגרמנית, או על שביקש מהכותבים בעתונתו להימנע מהתקפות ישירות על הנאצים. בנסיבות שהיו קיימות אז, היו אלה דברים שהיה "נורמלי" לעשות. מה שראוי לביקורת הוא לא הפשרות בתקופה שגיאורג נאלץ להתפשר, אלא הכישלון שלו להודות בהן אחרי כן. התדמית של הלוחם הלא מתפשר, שגיאורג אימץ לעצמו מאוחר יותר, עד כדי כך שלא הזכיר פשרות כמו מדיניות העריכה שלו בשנת 1936, וכן גם שיכתוב הביוגרפיה שלו אלו הם דברים שקשה לקבל.

נקודה נוספת, שחשוב לזכור בה, היא הקשר של כתב העת עם שלטונות צ'כוסלובקיה. ה"יודישה רווי" היה מלא שבחים לצ'כוסלובקיה, שבחים אשר לעיתים מגיעים עד לכדי שירי הלל. כך למשל, קיומה של האנטישמיות במדינה זו פשוט הוכחש. באותה תקופה, עמדה ידידותית כלפי המדינה המארחת היתה מובנת מאליה, אולם שירי התהילה שהושרו לכבוד הדמוקרטיה הצ'כית אינם סבירים. השבחים לצ'כוסלובקיה הדמוקרטית, במיוחד על רקע הניגוד לשכנותיה, שהונהגו על ידי המשטר הטירוריסטי בגרמניה, היו הרבה יותר אמינים ואפקטיביים, אם היו כוללים הערות ביקורתיות על חלק מנקודות התורפה. האנטישמיות במיוחד באזור שבו הופיע כתב העת, רותניה הקרפטית, היתה דבר מובן מאליו. בבית המחוקקים, הגיש ד"ר קוגל שאילתה אחר שאילתה במטרה לגנות את האנטישמיות של פקידי הממשל; ה"יודישה רווי" לא התייחס לכך כלל. יתכן שזה לא צריך להפתיע אם נזכור, שה"יודישה רווי" קיבל סובסידיות מהמדינה וקיווה לקבל יותר. במכתבו לשר החוץ הצ'כי קרופטה, גיאורג אפילו מציג את כתב העת ככלי הסברה של הממשלה.

מי מכיר, מי יודע

התוקרים הזניחו במידה רבה את ה"יודישה רווי": ירחון עם תפוצה בינונית, שהופיע רק שנתיים. ואולם, סיפורו הוא פרק מעניין מאד בהיסטוריה של העתונות היהודית; מסקרן לחשוב מה היה קורה לכתב העת אילו ניתן לו להתפתח באופן חופשי ואם לא היה נמחץ על ידי גלי השנאה שהציפו את אירופה על ידי גרמניה של היטלר.

הרבה מההיסטוריה של ה"יודישה רווי" ידוע לי רק בקווים כלליים. לדוגמה, אני יודע מעט מאוד על "נקודה" ועל תוצרים אחרים שלה, כגון ה"ידישע שטימע", וכן גם מעט על העתונות היהודית ברותניה הקרפטית בכלל. הביוגרפיות של חיים קוגל, אך גם אלה של מוריץ גולדשטיין ואיגנץ דויטש, צריכות להיות מעניינות. הדבר נכון גם לגבי דמותו המסתורית של "העורך האחראי", סלומון רוזנברג. האם הוא אותו שלום רוזנברג, שהיה העורך של השבועון הציוני ההונגרי "אוי סו" (Uj Szó), מלה חדשה), שהופיע תקופה קצרה במוקצ'צ'ו ב-1924? האם הוא אותו ג'יי רוזנברג (J. Rosenberg) תושב מוקצ'צ'ו, אשר מונה לממלא

הקונפליקט היהודי-ערבי, אינם מתקבלים על הדעת. יש שפע של חיבוריות פרועות על קנוניה: אנו מוצאים אפילו סיפורים דמיוניים, לדוגמה הסיפור על נזיר הודו-סיני בודהיסטי ששמו נג'ר-צ'נג, אשר נאסר בחיפה כשברשותו 4,000 ליש"ט. נכתב, שאותו נזיר הוא חסיד של ה"בודהה החי" צ'אר-קונג, ששמו האמיתי הוא איגנץ טרביטש-לינקולן, שהוא בנו של רב אנגלי, שהיה כומר פרסביטריאני בארצות הברית, חבר בית הנבחרים, מרגל גרמני, ראש לשכת העתונות של שלטון קאפ ב-1920 (וולפגנג קאפ [Kapp] הנהיג מפלגת פוטש ימנית כנגד הרפובליקה הגרמנית), ולבסוף היה לאיש דת בודהיסטי רם דרג. צ'אר-קונג עצמו, כך נכתב, מצא לעצמו מקלט תחת זהות בדויה של איש דת טיבטי נכבד ארצ'אנג סייטינג עם מואזין מוסלמי במסגד מט לנפול. מובן שלא ניתן להשתמש מהאחריות להדפסת מאמרים מעין אלה באמצעות הטענה "שהאחריות לאמיתות אירועים אלה מוטלת על הסוכנות המדווחת אותם", כפי שעשה מנפרד גיאורג. "הסוכנות המדווחת" במקרה זה היתה מיטר-פרס (Mitro-Press), סוכנות ידועה לשמצה, שגיאורג עצמו כתב עליה שהיא לחלוטין לא אמينة.²²

שירי הלל לצ'כוסלובקיה

נושא נוסף, מעניין ורגיש מאוד, הוא עמדתו של כתב העת כלפי גרמניה הנאצית. העמדה היא במידה מסוימת יותר דרמטית מאשר הדבר נראה. ראשית, אנו רואים שכתב העת מאז ראשיתו כמעט ואינו מתייחס לנאצים. הדבר השתנה בהדרגה ב-1937 ו-1938, כאשר בסופו של דבר הותקפו הנאצים ישירות ובתקיפות. ברור שלוולדימיר וולף קפלון-קוגן (Kaplun-Kogan) לא היה כל מושג על השואה המאיימת, כאשר הוא כתב ב"יודישה רווי", שגירוש היהודים מהחיים הכלכליים והתרבותיים בגרמניה ומהחברה בכלל הוא "במובן העמוק ביותר עניין של העם הגרמני בלבד: בני העם הגרמני מנסים כאן, לפי דרכם, לפתור את הבעיה היהודית בתוך הגבולות של הרייך השלישי". בפועל, ניתן היה להמשיך ולמכור את ה"יודישה רווי" בגרמניה הנאצית עד לתקופה מאוחרת, לפחות עד ספטמבר 1938. בגרמניה נמצאו אפילו כותבים, שהעזו לפרסם מאמרים בכתב העת תחת שם המלא, דבר שהיה בלתי אפשרי לעתונאים הגולים מתוך חשש לפעולות נקם. ידוע גם שמנפרד גיאורג ביקש מכותב בכוח מסוים, וללא ספק זו היתה מדיניות העריכה שלו בהתחלה, שלא לשלוח מאמרים המסכנים את המשך ההפצה של כתב העת בגרמניה. אולם יש להדגיש שוב שמאוחר יותר ה"יודישה רווי" אכן תקף את הנאצים בכל כוחו. ב-1938 היו חילוקי דעות קשים בין אלזה סימון, שרצתה להמשיך בקו של ההתקפות האגרסיביות, לבין גולדשטיין ודויטש, שרצו להפחית את ההתקפות או לפחות להשתמש בשפה מתונה יותר.²³ אין ספק שה"יודישה רווי" היה כתב עת אנטי נאצי, ומנפרד גיאורג היה אויב של הנאצים. יהיה זה לא הוגן לבקר אותו על

הוא שיקף את רות בהסתדרות זת ולהמו בה לחלוטין. כפי גרם לפולמוס "הציונות יוזיוניסטי של ו" שב והדפיס של ז'בוטינסקי שלו, ג'ון הנרי ומאמרים שלהם קת, או שכאשר ! הדברים מצד

: בארץ ישראל, זקו הציוני של מאוד. האלימות לא העלתה את פך, רק השיפור היהודית, שיפור וטעיה, שבפועל זאלימות נמשכה ה בכך שכמעט הועלתה דרישה ; בניגוד מוחלט יעדיפו לעבור

לצד אחד של זיהודי ולהשיגה יי לאומי בארץ לם מהצד השני ה הכרחית לפחות ה שלה. כתוצאה זצד הערבי, אשר זודית בדרך של הציונות, לא היה בד אידיאליסטים טאו את עמדתם , ציוני שנפטר , כתב שיהודים. של טרנספר.²¹ זנה לאלה שהם ישה רווי" על

דרך מר טאוסיג (Taussig), שכנראה התאבד בזמן משבר הסודטים ככל הידוע לי, הארכיונים של "נקודה" במוקצ'ו והמסמכים של "היודישה רוויז", שנשמרו בדירותיהם של מנפרד גיאורג, אלוה סימון ואריך רוזק (בפראג) אבדו לחלוטין.

תחום נוסף, שבו נותרה עבודה רבה, הם המחברים הלא מוכרים ב"יודישה רוויז" אנו מוצאים מאמרים רבים של אנשים אשר כולם (כמעט) לא מוכרים כלל באירופה; שמו של ליאוניד ברוזקוס (Brutzkus) עשוי לייצג רבים אחרים. אנשים רבים נוספים שלחו מאמרים, שחלקם התקבלו להדפסה, אולם בשל סופו הפתאומי של העתון, לא התפרסמו. כדוגמה המייצגת את הכלל אני מזכיר את שמו של עורך הדין החיפאי, מוריץ בילסקי (Bileski). אנשים אלה היו ברובם תושבי ארץ ישראל, ולכן ישראל היא המקום שבו ברוך שיש לחפש מידע.

לבסוף, המהדורה האנגלית של גיליון אפריל 1937 חסרה, ואיני מצליח לאתר ולו עותק יחיד. אולי המשימה הינה אפשרית בעזרתן של לשכות בני ברית, אשר כנראה עזרו בזמנו בהפצה. מאחר שאני מתכנן להמשיך בעתיד במחקר בנושא היודישה רוויז" ולפרסם את התוצאות, הן של המחקר המקורי והן של העתידי, במסגרת ספר (בגרמנית), אהיה אסיר תודה ביותר על כל פיסת מידע שאוכל לקבל. כתובתי היא:

Daniel Mueller

Middendorffstrasse 4

44137 Dortmund, Federal Republic of Germany

עברית: טלי גלבוז

מקום בוועדה המרכזית של המפלגה היהודית ב-4 בינואר 1935, או שהוא קרוב של אדם זה? ובנוגע לד"ר שטרנבך: האם ד"ר שטרנבך "שלנו", שהגיע לארץ ישראל בנובמבר 1939, הוא אותו ד"ר וילהלם שטרנבך ממוקצ'ו, חבר הנהלת ההסתדרות הציונית של צ'כוסלובקיה ואחד משלושת סגני הנשיא של המפלגה היהודית נכון ליולי 1935? האם אדם זה הוא אותו ד"ר וולף שטרנבך, אשר היה אחד העורכים של ה"יודישה שטימע"?

כדי להבהיר כל זה, ובמיוחד את הזהויות של רוזנברג ושטרנבך, נדרשת הכרה יסודית של המצב ושל הארגונים הציוניים בצ'כוסלובקיה בשנות ה-20 וה-30. קוגל, שטרנבך, דויטש וגולדשטיין התיישבו בארץ ישראל ולפחות קוגל, דויטש וגולדשטיין הפכו לאזרחים ישראליים. לכן, תושבי ישראל, אשר הכירו אנשים אלה, וכן גם חוקרים ישראליים, נראים כמתאימים ביותר לעזור בפתרון השאלות שהועלו.

שאלות נוספות נותרו פתוחות. מה קרה לאבון מורורי, המורה לאמנויות בבית הספר של קוגל? מה קרה לליאופולד קנר ולאולה סימון? איזה תפקיד מילאו סטפן וייז, גב' קנופלמאכר, קארל קרס, ד"ר סינגלובסקי וגב' ארנדט-שטייניץ? מה היה תפקידם של ד"ר ארתור ברגמן (Bergmann) בלונדון ושל ד"ר איזיג שפרינגר מפרסוב שבסלובקיה בסיוע לביקורו של גיאורג במוקצ'ו בפברואר 1936?

לא ברורים דיים הקשרים של ה"יודישה רוויז" עם המדינה ועם האחראים על המדיניות שלה בנוגע לעתונות: יאן האייק (Hájek), אוסקר בוטר (Butter) היהודי, ג'וזף חמלר (Chmelár) וקאמיל קרופטה, וכן גם הקשרים עם חברת פטצ'ק, שהקשר עימה נשמר

p. 54; Steiner, Frank C., op. cit., pp. 22 f

10. רוב המידע כאן לקוח מהאסופה: The Jews of Czechoslovakia, op. cit.
11. ראה מכתב לקהנר מה-24.9.1934 ומכתב לגרדה אשר (Ascher) מה-3.9.1935.
12. בנוסף ל-"The Jews of Czechoslovakia", ראה גם: Weingarten, Shemuel; Hakohen: Itonut. In: Erez, Yehuda, op. cit., columns 295-298.
13. מכתב מאיזיג שפרינגר מה-26.2.1936.
14. מכתב זה שמור עם הגיליון הראשון בספרייה הציבורית והאוניברסיטאית בפראנקפורט על הנר מיין.
15. מכתב מאלוה סימון מה-17.8.1938.
16. ראה תכתובת בין מנפרד גיאורג ואריך רוזק ממאי 1938 ואילך.
17. ראה תכתובת בין גיאורג ופרנקל ומכתב מארנדט-שטייניץ מה-11.4.1938.
18. ראה לדוגמה תכתובת בין גב' קנופלמאכר ואלפרד וינר.
19. ראה Erez, Yehuda, op. cit.; ראה גם מכתב מגולדשטיין (שהיה אז כבר בתל-אביב) מה-16.1.1940.
20. לפרטים על השואה במוקצ'ו, ראה לדוגמה את העבודות הרלוונטיות של רנדולף ל. ברהם (Braham), כגון: The Politics of Genocide. Two vols. New York 1981.
21. ראה "יודישה רוויז", גיליון ספטמבר 1937, עמ' 517-519; כאן: 519.
22. ראה "יודישה רוויז", גיליון נובמבר 1936, עמ' 17-13, ומכתב לאגון פישר פון סיקס מה-15.6.1937.
23. מאמרו של קפלוק-קוגן בגיליון יולי 1936, עמ' 20-28. הציטוט כאן: עמ' 27 והלאה; מכתב מלודוויג מרקוזה מה-25.7.1936 (על מאמרים המסכנים את ההפצה בגרמניה).

1. מאמר זה הוא גרסה מקוצרת של מחקר לשם קבלת תואר במסגרת לימודים במכון ללימודי עתונות באוניברסיטת דורטמונד, גרמניה. המחקר המקורי הושלם ב-18 במאי 1995 וכלל מספר נספחים, אשר מאפשרים לאתר את המחברים של רבים מהמאמרים שפורסמו ב"יודישה רוויז" בעילום שם או בשם עט. בנוגע לאינפורמציה כזאת, יש לפנות למחקר המלא, אשר עדיין לא פורסם.
2. Steiner, Franc C.: Manfred George: His Life and Works. Albany, N.Y. 1977; here: Ann Arbor, Mich. + London 1980; Maas, Lieselotte: Handbuch der deutschen Exilpresse 1933-1945. Four vols, Munich + Vienna 1976-1990; Albrechtová, Gertruda: Die Tschechoslowakei als Asyl der deutschen antifaschistischen Literatur. Unpublished dissertation. Prague 1960; The Jews of Czechoslovakia. Three vols, Philadelphia, Pa. + New York 1968-1984; Erez, Yehuda (ed.): Karpatorus. Jerusalem + Tel Aviv 1959 (in hebrew).
3. ראה לדוגמה מכתב לפול אריך מרקוס (Marcus) 22.6.1953, נספח, עמ' 1.
4. ראה לדוגמה Steiner, Frank C., op. cit., pp. 20-22.
5. לדוגמה, מכתב למרקוס (נספח, עמ' 2) ומכתב למוריס פלדמן (Feldman), 15.10.1953.
6. מכתב מלודוויג מרקוזה (Marcuse) (המתייחס למאמרים) 4.10.1935.
7. מכתב מאיגנץ צולשן 28.8.1936.
8. ראה תכתובת עם הקונסול הראשי בברלין והקונסול בפראג.
9. George, Manfred: Man kann nicht im Zickzack leben. In: Kesten, Hermann (ed.): Ich lebe nicht in der Bundesrepublik. Munich 1964,